

Benea Miruna

Adrian Husar, *Gesta deorum per Romanos*, vol. 2, Ed. Ardealul, Târgu-Mureș, 2003, 386 p., (10 hărți anexe).

Cea de- a doua parte a lucrării lui Adrian Husar a fost publicată în cadrul colecției “Bibliotheca Historica et Archeologica” a editurii “Ardealul”, ca o continuare a primului volum apărut la aceeași editură în anul 1999. Cartea tratează, după cum o arată și titlul ei, istoria Romei imperiale de la Maximinus Trax la dinastia lui Constantin, mai precis perioada dintre marea criză a Imperiului din secolul al III-lea și domnia lui Iulianus Augustus (361- 363).

În **Introducere** (p. 45-50), autorul realizează o analiză generală în ceea ce privește situația Imperiului Roman Târziu a cărei evoluție din perioada Principatului a fost întreruptă de criza economică și instabilitatea politică a secolului al III-lea. Anarhia militară urmată de apariția Tetrarhiei la sfârșitul secolului al III-lea, au avut ca principală consecință reorganizarea Imperiului din punct de vedere economic, administrativ, social, militar și nu în ultimul rând, religios.

Această perioadă care deschide drumul spre civilizația Evului Mediu a fost privită diferit de către istorici. Edward Gibbon în *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* susține decadența totală a Imperiului de- a lungul Antichității Târzii. Teoriile mai recente ale unor istorici precum Arnaldo Momigliano, Henri- Irene Marrou, Lelia Caraco- Ruggini, Peter Brown, văd schimbările din epoca de sfârșit a Imperiului Roman ca fiind rezultatul unei evoluții explicabile a “ Principatului “, modelul clasic roman. Autorul pledează pentru cea din urmă variantă, subliniind faptul că, în ciuda numeroaselor probleme pe care le ridică perioada Imperiului Târziu istoricilor, trebuie acceptată ideea unei continuități firești în dezvoltarea organismului politic și economic al lumii romane.

Primul capitol (p. 51-112), **Izvoarele**, analizează izvoarele scrise cu caracter istoric, literar și beletristic în care există informații despre Imperiul Roman târziu. Scrierile aparțin literaturii păgâne, literaturii creștine și celei juridice.

Caracteristice Antichității Târzii sunt breviariile, scurte istorii ale Romei care se bazează pe cel mult două surse de inspirație. Dintre cele mai importante lucrări autorul menționează pe cele scrise de Sextus Aurelius Victor (*Caesares*), Flavius Eutropius (*Breviarium ab Urbe condita*), Rufius Festus (*Breviarium Rerum Gestarum Populi Romani*).

Historia Augusta este un corpus de biografii, scris aproximativ în secolul al IV-lea și alcătuit de șase autori (Aelius Spartianus, Iulius Capitolinus, Vulcacius Gallicanus, Aelius Lampridius, Trebellius Pollio, Flavius Vopiscus).

În 1884, Alexander Enmann a demonstrat că sursele de informare pentru *Historia Augusta* și breviarele lui Sextus Aurelius Victor, Flavius Eutropius și Rufius Festus au fost comune. Ele au fost denumite convențional *Enmannische Kaisergeschichte* (EKG).

Alte lucrări în limba latină sunt *Rerum Gestarum Libri* de Ammianus Marcellinus și o culegere de panegirice ale unor autori din Gallia, *Panegyrici Latini*.

Pentru secolele III-IV există mai multe lucrări ale istoriografiei grecești, aparținând lui Herodian (*Meta Markon Basileias Historia*), P. Herennius Dixerippos (*Chronika Skythika*), Zosimos (*Istoria Nouă*), Virius Nicomachus (*Annales*), etc. Aceștia li se adaugă lucrarea împăratului Iulianus Augustus (361- 363), *Caesares*.

Despre organizarea militară a Imperiului avem informații din compendiul *Epitoma rei militaris* scris de Flavius Vegetius Renatus (aprox. 380- 400), tratatul *De rebus bellicis* redactat de un scriitor anonim la sfârșitul secolului IV și lista oficială de instituții și funcții militare, alcătuită în jurul anului 400, *Notitia Dignitatum*, pe care autorul le-a utilizat în lucrarea sa.

Printre scriitorii creștini ai Imperiului Târziu, autorul îi menționează pe Lucius Caecilius Firmianus Lactantius (*Institutiones Divinae, De Mortibus Persecutorum*), Eusebios din Caesarea (*Ekleziastike Historia, Chronikoi Kanones, Vita Constantini, Onomasticon*), Philostorgios (*Istoria ecleziastică*), Sfântul Augustin (*Confessiones, De Civitate Dei*), Paulus Orosius (*Historiarum adversus paganos libri septem*), etc.

Dintre scrierile literaturii juridice au fost folosite ca izvoare, pentru perioada Imperiului Târziu: *Codex Theodosianus*, o colecție de legi imperiale, *Codex Gregorianus* și *Epitomae iuris* - ambele aparțin perioadei lui Dioclețian și sunt niște culegeri de constituții și de edicte imperiale.

Alături de izvoarele literare mai sunt folosite ca surse de informare pentru perioada Imperiului Roman Târziu inscripțiile, *papyrii*, monedele, arta oficială, iar pentru arhitectura militară și cea creștină arheologia oferă date importante.

Capitolul II (p. 113-192), **Criza organismului imperial în secolul al III-lea**. Autorul s-a referit în acest capitol mai ales la dificultățile întâmpinate de Imperiu din cauza atacurilor barbare de la granița de nord și de est și la instabilitatea puterii centrale romane. Pe de altă parte, armata a început să detroneze și să proclame ea însăși împărații. După uciderea lui Severus Alexander la Moguntiacum (19 martie 235) a început perioada anarhiei militare. Primul împărat a fost *Maximinus Trax* (235-238). După moartea acestuia la Aquilea (238), armata și Senatul l-au proclamat împărat pe *Gordianus III* (238-244) la doar 13 ani. În timpul domniei sale Mesopotamia a fost recucerită de la perși, după victoria de la Resaina (243).

În anul 244, după moartea lui Gordianus III, urmează ca împărat *M. Iulius Philippus Arabs* (244-249) care a încheiat un tratat de pace cu regele Shahpur în același an. Noul împărat i- a învins pe carpii de la limesul dunărean și în 21 aprilie 248, la Roma, a primit titlul de Carpicus Maximus. Pentru o mai bună apărare la granița dunărenă Philippus a pus bazele armatei mobile, împărțind legiunile în vexillații și trimițând pe linia Dunării vexillații ale armatelor din Pannonia, Moesia și Dacia în fruntea cărora l- a numit pe C. Messius Quintus Decius.

După respingerea goșilor din 248 și uciderea lui Philippus la Verona în 249, C. Messius Quintus Decius devine împărat sub numele de *Traianus Decius* (249-

251). El a pus la punct un amplu program edilitar la Roma și s-a ocupat de refacerea infrastructurii Imperiului. În anii 250, 251 împăratul a avut mai multe confruntări cu goții și a murit într-una din luptele cu aceștia, în iunie 251.

Următorul împărat, *C. Vibius Trebonianus Gallus (251-253)*, a încheiat pacea cu goții și l-a numit în fruntea armatelor dunărene pe Aemilius Aemilianus, ucis în anul 253, după ce a fost proclamat împărat de către trupele sale. În același an a fost asasinat și Gallus.

Armata de pe Rin l-a numit împărat pe *P. Licinius Valerianus (253-260)* care l-a asociat la domnie pe fiul său, *Gallienus (253-268)*. În timpul domniei celor doi împărați, datorită situației instabile provocată de atacurile barbarilor, s-au desprins de imperiu două zone importante: *imperium Galliarum* și provinciile din Syria până în Egipt.

În acest context, spiritualitatea lumii romane a fost marcată de misterele cultelor orientale, theourgia neoplatoniciană, transcendența divină susținută de Plotin, precum și de un sincretism păgân-religios, reflectat în cultul lui Mithras. Această perioadă, de mijloc al sec. al III-lea, a însemnat și începutul persecuției creștine, în timpul împăraților Decius (250-251) și Valerianus, care în anul 257 a dat primul edict anticreștin.

Împărații care i-au urmat lui Gallienus au fost *Claudius II (268-270)* care în urma victoriilor sale a primit titlurile de Gothicus Maximus și Germanicus Maximus; *L. Domitius Aurelianus (270-275)* a fost numit Germanicus Maximus, Gothicus Maximus, Carpicus Maximus și Persicus Maximus. Aurelianus a înfrânt "imperiul gallic" în urma bătăliei din 274 de la Câmpiile Catalaunice. Tot el a inițiat o reformă monetară, introducând un nou nominal de argint, *aurelianus-ul*.

Următorii împărați au fost *M. Claudius Tacitus (275-276)*, *Florianus (276)*, *M. Aurelius Probus (276-282)* care a consolidat limesul rhenan, fiind numit și el Gothicus Maximus și a încheiat pace cu perșii în 280.

În 282 a fost aclamat ca împărat *M. Aurelius Carus (282-283)* care i-a asociat la domnie pe fiii săi, *Carinus (283-285)* și *Numerianus (283-284)*.

Cu un an mai târziu după moartea lui Carus, în 20 noiembrie 284, la Nicomedia, comandantul gărzii imperiale, *G. Valerius Aurelius Diocles (284-305)* a fost aclamat împărat de către soldații săi.

În concluzie, evenimentele prezentate au evidențiat nesiguranța creată în interiorul Imperiului în condițiile schimbărilor frecvente de împărați și a numeroaselor mișcări din provincii, dorințe de a se desprinde de Imperiu.

Capitolul III (p. 193-252), **Dioclețian și Tetrarhia**. În acest capitol autorul a tratat noua manieră de organizare a Imperiului pentru supraviețuirea sa în condițiile începutului sec. IV.

Dioclețian a realizat această nouă organizare prin instaurarea Tetrarhiei ca formă de guvernământ. Astfel, în 286 îl asociază la puterea imperială pe *Maximianus*, căruia i-a încredințat partea occidentală a Imperiului. Tetrarhia propriu-zisă însă, a luat naștere în anul 293 când cei doi Augusti, Dioclețian și Maximianus îi adoptă ca Caesar pe *Galerius* respectiv pe *Constantius Chlorus*, împreună cu care formau așa-numita "domus divinae" (familia divină).

În perioada domniei lui Dioclețian au fost adoptate o serie de reforme, prezentate în detaliu în lucrarea de față (reforma militară, reforma administrativă, reforma monetară).

Din punct de vedere religios, Dioclețian dorea revenirea la vechile credințe ale Imperiului și puneă toate nenorocirile pe seama creștinilor care pătrunseseră deja în toate păturile sociale, inclusiv în armată și în familia imperială. Începând cu cele patru edicte anticreștine din 23 februarie 303 - ianuarie 304, a luat naștere "Marea Persecuție".

Din 1 mai 305, când a avut loc abdicarea comună a lui Dioclețian și Maximianus, a început o nouă Tetrarhie formată din *Constantius I* și *Galerius* ca Auguști și din *Flavius Severus* și *Maximinus Daia* ca Caesari, dar după moartea lui Dioclețian, în 306, armata l-a proclamat împărat pe *Flavius Valerius Constantius (306-337)*.

În 25 decembrie 307, Constantin primește oficial titlul de Augustus, iar în 310, după moartea lui Maximianus, *Maxentius* se proclamă August în Italia. Confruntarea finală dintre Constantin și Maxentius a avut loc la Pons Milvius, în 28 octombrie 312. După victorie Constantin s-a întâlnit cu Licinius, în februarie 313. În urma acestei întâlniri a fost adoptat edictul de la Milan care a instaurat așa- numita epocă a "păcii constantiniene".

Domnia lui Dioclețian a avut o importanță majoră mai ales datorită reformelor sale care au reușit să repună în funcțiune vechiul aparat statal. Reformele acestea au constituit perioada următoare, cea a împăratului Constantin.

Capitolul IV (p. 253-320), ***Imperiul creștin al lui Constantin cel Mare***. Cu începere din anul 313 lui Constantin i-a revenit partea occidentală a Imperiului, iar lui Licinius cea orientală. În urma confruntărilor cu Licinius din 316 la Cibalae și Campus Ardiensis, a fost încheiată o pace care consfințeă stăpânirea fiecărui Augustus în *pars imperii* care-i revenea.

În 320 Licinius a reluat persecuțiile creștinilor, iar în 321 reizbucnește conflictul dintre cei doi Auguști, finalizându-se abia în 324, când, în urma bătăliilor de la Adrianopol (3 iulie) și Chrysopolis (18 septembrie), imperiul s-a reunificat sub Constantin. După această victorie, împăratul l-a numit Caesar pe fiul său mezin, Constantius II, astfel luând naștere dinastia divină.

Noua capitală a devenit Constantinopolis-ul (vechiul Byzantion), marcând deplasarea centrului de greutate al Imperiului în Orient.

Constantin s-a remarcat printr-o serie de măsuri, în primul rând cele care țin de reorganizarea consiliului imperial, a armatei, administrației, de reforma monetară.

În ceea ce privește atitudinea religioasă a împăratului, Adrian Husar prezintă și scopurile ei politice, dat fiind faptul că numărul creștinilor din Imperiu crescuse și unitatea Bisericii creștine era o condiție a menținerii unității Imperiului.

După adoptarea edictului de la Milano, creștinismul a devenit o religie oficială. În plus, din data de 23 iunie 318 tribunalul episcopal avea puterea de-a da și sentințe civile. Astfel societatea creștină a vremii avea o structură bipolară, ea fiind condusă de împărat și de episcopi. O dovadă în acest sens este faptul că

în cadrul conciliului de la Niceea (325), primul conciliu ecumenic, însuși Constantin a fost cel care l-a prezidat.

Pe lângă legile care favorizau creștinii, Constantin a construit numeroase biserici după tipul arhitectural al basilicii.

Epoca constantiniană s- a încheiat odată cu moartea împăratului la Nicomedia, în 22 mai 337.

Importanța domniei lui Constantin stă atât în reformele sale cât și în încurajarea răspândirii creștinismului și a dezvoltării Bisericii creștine, definitivată abia în timpul domniei lui *Iustinianus* (527-565).

Capitolul V (p. 321-363), **Dinastia lui Constantin**. În cadrul întâlnirii din 9 septembrie 337 în Pannonia, fiii lui Constantin, *Constantinus II* (337-340), *Constans* (337-350) și *Constantius* (337-361) și-au împărțit imperiul.

În anul 340, în timpul bătăliei de la Aquilea, a murit Constantinus II, iar în 350 a fost asasinat Constans, în urma unei revolte militare din Gallia.

Constantius II a început o campanie împotriva perșilor coduși de regele Shahpur, între anii 338-350, iar pe urmă, timp de trei ani (351-353) a luptat împotriva uzurpatorului Magnetius până când acesta din urmă s- a sinucis la Senonae (Sens).

În 6 noiembrie 355, Iulianus, vărul împăratului, este numit Caesar, revenindu-i guvernarea Galliei. Iulianus a dus numeroase lupte împotriva francilor și a germanilor, iar în 360 armata sa din Gallia l-a proclamat Augustus. Constantius a murit în 3 noiembrie 361, înaintea unei confruntări decisive cu noul împărat.

Iulianus Augustus (361- 363) a fost ultimul împărat păgân al Imperiului Roman. El a încercat instituționalizarea unei ierarhii păgâne, după ce, în data de 4 februarie 362 a dat Edictul de toleranță universală, urmat în 17 iunie 362 de Edictul referitor la educație care le interzicea creștinilor dreptul la învățământul clasic.

Împăratul a fost ucis în timpul campaniei sale împotriva perșilor, la 26 iunie 363, fiind urmat de *Iovianus* (363- 364) care a încheiat imediat tratatul de pace cu perșii.

În concluzie, perioada ce a urmat morții lui Constantin a fost agitată atât în ceea ce privește succesiunea la putere a împăraților cât și din cauza pericolelor externe. Creștinismul și- a păstrat întâietatea ca religie a imperiului în ciuda măsurilor luate de Iulianus Augustus.

În încheiere lucrarea este însoțită de un **apendix** (p. 363-385), cuprinzând o listă cronologică a împăraților romani și o cronologie a principalelor evenimente, urmată de 10 hărți care încheie volumul.

Gesta Deorum per Romanos, vol. II, este o carte bine documentată, și în același timp bine organizată din punct de vedere al prezentării informațiilor. De asemenea merită remarcată claritatea de care autorul a dat dovadă în prezentarea evenimentelor social-politice.